

PSIHOLOGIA PERSONALITĂȚII

SINTEZĂ DE CURS

AUTOR: MIHAELA-CORINA ȚUȚU

Sinteza de curs a fost concepută pentru a fi distribuită electronic, prin intermediul Platformei e-learning Blackboard USH, studenților din cadrul Facultății de *Psihologie și Științele Educației* – București, Universitatea *Spiru Haret*.

Sunt interzise reproducerea parțială sau integrală a conținutului, prin orice mijloc, încărcarea/postarea pe internet sau distribuirea în format tipărit și/sau electronic către alte persoane, fără acordul scris al autoarei. Încălcarea dreptului de autor se va pedepsi conform legislației în vigoare.

UNIVERSITATEA SPIRU HARET
FACULTATEA DE PSIHOLOGIE ȘI ȘTIINȚELE EDUCAȚIEI
PROGRAMUL DE STUDII: PSIHOLOGIE

DISCIPLINA: PSIHOLOGIA PERSONALITĂȚII

Anul de studiu: II

Titular disciplină: **Lector univ. dr. Mihaela Corina ȚUȚU**

SINTEZĂ DE CURS

CUPRINS:

TEMA I: CONCEPTUL DE PERSONALITATE / pag. 2

**TEMA II: TEORII, MODELE ȘI PERSPECTIVE DE ABORDARE A
PERSONALITĂȚII / pag. 7**

**TEMA III: TEMPERAMENTUL – SUBSISTEMUL DINAMICO-ENERGETIC AL
PERSONALITĂȚII / pag. 12**

**TEMA IV: APTITUDINILE – SUBSISTEMUL INSTRUMENTAL-OPERAȚIONAL
AL PERSONALITĂȚII. INTELIGENȚA ȘI CREATIVITATEA / pag. 17**

**TEMA V: CARACTERUL - SUBSISTEMUL RELAȚIONAL-VALORIC ȘI DE
AUTOREGLAJ AL PERSONALITĂȚII / pag. 23**

**TEMA VI: RELAȚIILE DINTRE SUBSISTEMELE PERSONALITĂȚII. EUL ÎN
STRUCTURA PERSONALITĂȚII / pag. 27**

**TEMA VII: PROBLEME GENERALE ALE DEVENIRII ȘI MATURIZĂRII
PERSONALITĂȚII. TIPURI DE PERSONALITATE / pag. 31**

Bibliografie selectivă / pag. 35

TEMA I: CONCEPTUL DE PERSONALITATE

Introducere:

Deși ideea de personalitate are rădăcini foarte adânci în istoria vieții și culturii omenești, în cadrul științei psihologice problema personalității a fost pusă abia la începutul secolului XX. Abordarea științifică a personalității ne oferă însă de la început un aspect contradictoriu, și anume: nu există unanimitate cu privire la natura obiectului său de studiu, nu există un model unic al personalității, ci modele eterogene, termenul «personalitate» fiind o noțiune polisemică. Există, deci, o diversitate de termeni sau definiții mai mult sau mai puțin confuze, coerente, la care se adaugă o gamă destul de largă de teorii mai mult sau mai puțin încheiate, fiecare urmărind să găsească un cadru specific de referință din care să deducă un fundament unic de construcție (hegemonie explicativă).

Obiective:

- Operarea distincției dintre studiul empiric și cel științific al personalității umane.
- Cunoașterea necesității cercetării personalității în cadrul mai multor științe și a importanței noțiunii psihologice de *personalitate* în raport cu celelalte științe.
- Cunoașterea și analiza comparativă a diversității divergențelor metodologice, a tipurilor de accepțiuni și definiții privind personalitatea.
- Delimitarea teoretică a conceptelor fundamentale utilizate în psihologia personalității.

Concepte – cheie:

Paradigmă interacționist – sistemică

Însușire psihică

Individ

Individualitate

Persoană

Personalitate

Personaj

Statut social

Rol social

Prezentarea temei:

Ca domeniu distinct de cercetare și cunoaștere, ca ramură specială a psihologiei, psihologia personalității s-a conturat începând de abia cu deceniul al treilea al secolului XX.

Deși nu există unanimitate cu privire la natura obiectului său de investigație, majoritatea psihologilor contemporani relevă în calitate de numitor comun al definirii personalității, următoarele atribute: *unitatea*, *integralitatea* și *structuralitatea*.

La nivelul personalității operează simultan trei tipuri de caracteristici (niveluri):

- a. caracteristici general – umane (universale), proprii tuturor oamenilor;
- b. caracteristici tipologice (particulare), valabile numai pentru anumite grupuri / categorii de indivizi;
- c. caracteristici strict individuale (singulare), ce definesc omul ca entitate irepetabilă, unică, originală.

Personalitatea umană reprezintă unul dintre cele mai complexe fenomene din univers; este o realitate extrem de complexă și dinamică, cu multiple laturi. Ca urmare a acestui fapt, personalitatea necesită o abordare multidisciplinară.

Printre științele care cercetează personalitatea menționăm: antropologia fizică și culturală; sociologia; pedagogia; istoria; morala; estetica; medicina; psihologia; filosofia.

Personalitatea apare, din perspectivă psihologică, într-o dublă ipostază:

- a. ca realitate (personalitatea este totalitatea psihologică ce caracterizează și individualizează un om particular, concret);
- b. în calitate de concept (personalitatea înglobează aproape toată psihologia; nu există nici o experiență psihologică, denumită prin diferite concepte, care să nu fie integrată în conceptul de personalitate. Conceptul de personalitate tinde să acopere toate procesele psihice și astfel, să prezinte un tablou coerent al modalităților în care o persoană gândește, simte și se comportă).

În ambele ipostaze, personalitatea ocupă un loc central în psihologie, atât din considerente teoretice, cât și practice:

- din punct de vedere teoretic – personalitatea este cadrul de referință fundamental pentru definirea sensului și valorii explicative a celorlalte noțiuni psihologice;

- din punct de vedere practic – psihologia persoanei devine unul dintre factorii importanți în optimizarea, raționalizarea și dirijarea conduitelor umane, personalitatea fiind principalul ghid și modelarea concretă a omului.

Precizări conceptuale:

Individul desemnează totalitatea elementelor și însușirilor fizice, biochimice, biologice și psihofiziologice – înnăscute sau dobândite - care se integrează într-un sistem pe baza mecanismului adaptării la mediul natural;

Individualitatea rezultă prin diversificarea și diferențierea organizării structural-funcționale a individului, fiind o specificare a individului;

Persoana reprezintă un ansamblu de însușiri psihice care permit adaptarea la mediul social; implică manifestarea actuală a omului într-o socială dată, manifestare care se subordonează unui anumit rol social.

Personalitatea este corespondentul în plan social al individualității din planul biologic; reprezintă mecanismul și logica generală de organizare și integrare în *sistem generic supraordonat* a componentelor bio-psiho-socio-culturale; desemnează persoana plus o notă de valoare.

Personajul reprezintă modul concret de manifestare în exterior, prin comportament, a persoanei și personalității; este echivalent cu rolul social; există mai multe tipuri de personaje: sociale, volitive, „mască”.

Statutul desemnează „ansamblul de comportamente pe care o persoană le poate aștepta sau pretinde din partea altora, în virtutea poziției pe care o ocupă în viața socială” (Stoetzel, 1963).

Rolul desemnează ansamblul modelelor și normelor sociale asociate unui anumit statut. După O. Klineberg, rolul indică individului ce anume trebuie să facă pentru a-și justifica un statut sau altul. R. Linton precizează că rolul este în fapt standardul comportamentelor dictate de un anumit statut.

Accepțiuni ale conceptului de personalitate:

- a) Accepțiunea antropologică: esența personalității umane o reprezintă ansamblul relațiilor sociale în expresia lor subiectivă, interiorizată.
- b) Accepțiunea psihologică: personalitatea este un „ansamblu de condiții interne” (însușiri psihice).
- c) Accepțiunea axiologică: personalitatea este un „ansamblu de valori”.

Divergențe metodologice în psihologia personalității:

- divergența între orientarea idiografică și orientarea nomotetică: problema raportului particular (individual, concret) – general (universal). Această controversă între nomotetic și idiografic (știință – unicitate) este soluționată în prezent de orientarea idiotetică (J. T. Lamiell).
- Divergența între orientarea biologică și orientarea sociologist – culturologică: problema raportului de determinare, condiționare în cadrul sistemului personalității dintre factorii biologici și cei sociali.
- Divergența între orientarea atomar-descriptivistă și orientarea sintetic-structuralistă: problema raportului «parte - întreg».
- Divergența între orientarea plană (liniară) și orientarea ierarhică (plurinivelară): problema organizării interne a personalității.
- Divergența între orientarea statică și orientarea dinamică: problema dimensiunii temporale a personalității.

Toate aceste divergențe au fost depășite prin paradigma interacțiunii sistemice.

Tipuri de definiții ale personalității:

1. După criteriul conținutului, G. Allport (1991) clasifică definițiile personalității în trei grupe:

- Definiții *prin efect extern*: iau în considerare modul de manifestare a personalității în exterior;
- Definiții *prin structură internă*: personalitatea are o consistență proprie, o structură internă specifică.
- Definiții *pozitiviste (formale)*: susțin că „structura internă”, chiar dacă există, nu poate fi studiată, este inaccesibilă științei.

2. După criteriul sferei delimităm două categorii de definiții:

- Definiții *reducționist-unidimensionale*: reduc personalitatea la una din componente,;
- Definiții *multidimensional – globale*: prezintă personalitatea ca entitate complexă.

TEMA II: TEORII, MODELE ȘI PERSPECTIVE DE ABORDARE A PERSONALITĂȚII

Introducere:

În descrierea, explicarea și interpretarea obiectului său de investigație, psihologia personalității a recurs la folosirea unor unități tematice de bază numite *unități tematico-descriptive* a personalității, personalitatea fiind descrisă în diferite categorii de termeni (*trăsături, factori, deprinderi, motive, Eu, roluri, atitudini, constructe*). Fiecare dintre acești termeni a generat o anumită *teorie* a personalității. Teoriile asupra personalității vizează explicații, clarificări privind originea, structura, dinamica și manifestările comportamentale ale personalității, în raport cu anumite situații de viață; toate încearcă să surprindă esența personalității, originalitatea și unicitatea sa. Există o varietate și diferențiere extrem de mare a teoriilor respective, chiar dacă una și aceeași teorie poate fi integrată în altă teorie. În funcție de gradul lor de asemănare sau apropiere, teoriile personalității s-au corelat între ele permițând elaborarea unor *modele interpretativ-explicative* ale personalității. Din felul de abordare a modelelor interpretativ-explicative, s-au conturat diversele *perspective de abordare a personalității*.

Obiective:

- Cunoașterea diverselor teorii ale personalității, a relevanței lor în plan teoretic și practic; încadrarea lor în diversele modele și perspective de abordare a personalității.
- Realizarea unei analize comparative între teoriile personalității, în scopul efectuării unei sinteze a lor.
- Evidențierea caracteristicilor unei teorii valide a personalității.

Concepte – cheie:

Arhetip

Construct personal

Tip de personalitate

Dimensiune a personalității

Trăsătură de personalitate

Factor de personalitate

Consecvența personalității

Situaționism

Interacționism

Structură

Sistem

Prezentarea temei:

În funcție de diverse criterii, în psihologia personalității s-au conturat mai multe tipuri de teorii:

- După similitudinea sau unicitatea personalității: teorii nomotetice; teorii idiografice.
- După aspectele considerate în modelarea comportamentului (după gradul de generalitate): teorii multidimensionale și teorii particulare.
- Din perspectivă evolutivă: teorii statice; teorii dinamice; teorii integrative.
- După factorii determinanți: teorii radicale (absolutizante) - biologizante, psihologizante și sociologizante; teorii de compromis.
- După gradul de apropiere-îndepărtare: teorii concordante, asemănătoare; teorii neconcordante, contradictorii, opuse, diferite.
- Henri Ey clasifică teoriile personalității în: teorii reductoare (elementariste); teorii genetice; teorii dinamice; teorii personaliste.

În ultimii ani se constată că fiind mult mai eficientă *analiza comparativă* a teoriilor personalității.

Pentru ca o teorie a personalității să fie *validă*, ea va trebui să îndeplinească următoarele *caracteristici*:

1. să fie *verificabilă* (o bună teorie trebuie să posede concepte clare, logice, să plece de la ipoteze verificabile empiric, experimental);
2. să aibă *consistență internă* (să nu prezinte contradicții interne);
3. să aibă *valoare euristică* (să stimuleze direct cercetarea în definirea conceptelor operaționale și în precizarea modului în care acestea pot fi verificate empiric);
4. să dispună de *economicitatea conceptelor* (să utilizeze un număr cât mai redus de concepte pentru explicație);
5. să fie *comprehensivă* (să explice cât mai multe aspecte ale comportamentului, pentru a favoriza exactitatea);

6. să aibă *valoare funcțională* (să îi ajute pe oameni să înțeleagă comportamentele cotidiene și să se autocunoască).

Considerăm necesară aprofundarea următoarelor teorii ale personalității, în funcție de autorii lor:

- *S. Freud (psihanaliza clasică)*: personalitatea este constituită din 3 componente majore: id (sine), ego (eu) și superego (supraeu), care în funcție de modul lor de interacțiune determină, mai mult sau mai puțin, integrarea și echilibrarea personalității. Dezvoltarea psihosexuală a personalității se realizează stadial, autorul identificând tipurile de personalitate corespunzătoare fiecărui stadiu.
- *C. G. Jung (psihologia analitică)*: esențialul în analiza personalității îl constituie înțelegerea acesteia din perspectiva echilibrării unor componente de bază: conștientul și inconștientul, potențele și calitățile personalității. Nu conflictul componentelor personalității este esențial, ci caracterul lor complementar și compensatoriu, unitatea lor în „selful total”. În concepția lui Jung, personalitatea include trei sisteme de interacțiune: conștiința, inconștientul personal și inconștientul colectiv.
- *A. Adler (psihologia individuală)*: descrie personalitatea ca pe o structură integrală, o confluență a tendințelor având la bază tendința spre perfecționare, spre totalitate și integrare. Lupta pentru perfecțiune constituie „motorul” dezvoltării personalității.
- *K. Horney (psihanaliza interpersonală)*: consideră ca noțiune centrală în descrierea personalității noțiunea de „conflict”, cu geneza în relațiile interpersonale, în atitudinile generale contradictorii față de o altă persoană. Dezvoltarea personalității se realizează pe seama rezolvării conflictului interpersonal.
- *E. Erikson (dezvoltarea psihosocială a personalității)*: identifică stadiile dezvoltării psihosociale ale personalității, el considerând aceste stadii ca fiind universale, independent de diferențele culturale.
- *G. Allport (teoria trăsăturilor de personalitate)*: pleacă de la premisa că personalitatea este un ansamblu de trăsături. Comportamental, trăsătura indică predispoziția de a răspunde în același mod (constant) la diferiți stimuli. Trăsăturile, ca structuri stabile, sunt atât unice fiecărui individ, dar și comune mai multor indivizi. De aici abordarea dublă a personalității: ca unicitate (abordarea idiografică) și ca generalitate (abordarea nomotetică).
- *G. Kelly (teoria constructelor personale)*: consideră că oamenii selectează stimulii la care reacționează plecând de la atitudinile și ipotezele pe care le au, ca și oamenii de știință. Pe

această bază, ei își formează convingeri, atitudini noi sau le întăresc pe cele existente, construindu-și astfel singuri personalitatea. De aici conceptul de „construct personal”, personalitatea fiind un ansamblu de constructe personale.

- *C. Rogers (teoria centrării pe persoană)*: are ca punct de plecare experiența subiectivă a persoanei; modul în care acesta percepe evenimentele personale influențează reacția la evenimentele respective. Conceptele sale centrale sunt: sinele (self-ul) și tendința de realizare (self – actualisation).
- *R.B. Cattell și H.J. Eysenck (analiza factorială a personalității)*: definind personalitatea ca un ansamblu de factori, doresc (prin noțiunea de „factor”) să depășească sfera prea largă a tipului sau prea îngustă a trăsăturii, identificând personalitatea cu relațiile dintre factori, aceștia având o exprimare cantitativă, și nu calitativă.
- *W. Mischel (teoria situaționistă a personalității)*: personalitatea depinde de situație, consecvența comportamentului fiind doar efectul situațiilor similare.
- *J.B. Rotter (teoria controlului intern / extern)*: persoana se poate percepe ca având capacitatea de control intern (își poate controla propria viață, tot ceea ce i se întâmplă) sau de control extern (din afara propriei persoane: alte persoane, factori sau situații externe); cauzele succeselor și eșecurilor vor fi atribuite fie unor factori interni (atribuire dispozițională), fie unor factori externi (atribuire situațională).
- *M. Friedman și R.H. Rosenman (teoria personalității de tip A / B)*: stabilesc o corelație pozitivă directă între un anumit tip de structură a personalității și predispoziția la boli cardiovasculare; acest tip ei îl denumesc personalitate “A” (tendințe agresive în plan relațional și în rezolvarea conflictelor, de dominare, de exercitare a puterii); la polul opus se situează personalitatea de tip “B” (cu risc scăzut de expunere la boli cardiovasculare).
- *H. Witkin (teoria dependenței / independenței față de câmpul perceptiv)*: dependența sau independența față de câmpul perceptiv reprezintă o dimensiune a personalității și comportamentului social; el stabilește o relație directă între percepție și personalitate.

Teoriile personalității, în funcție de gradul lor de apropiere și asemănare, s-au corelat între ele, conducând la următoarele *modele interpretativ-explicative ale personalității*:

1. *modelul substanțialist (consecvența personalității)* - teoriile tipologice, factoriale, psihanalitice - utilizat de psihologia generală și, care consideră personalitatea ca fiind o structură exclusiv internă a individului, constantă, unică, irepetabilă și ireductibilă; individul se comportă similar în situații diferite;

2. *modelul situaționist* (teoriile comportamentiste) - utilizat de psihologia socială, personalitatea fiind raportată strict la sistemul social, la situație; consecvența comportamentului depinde de factorii situaționali;
3. *modelul interacționist* (teoriile psihosociale) - are în vedere interacțiunea dintre primele două modele (dintre persoană și situație);
4. *modelul constructivist* (teoriile psihologiei umaniste, teoria constructelor personale) – s-a dezvoltat ca urmare a interacțiunii psihologiei generale cu psihologia socială și psihologia personalității; interpretează personalitatea ca fiind o “construcție socială” (S. Hampson), în procesul interacțiunii cu ceilalți modificându-se însăși construcția propriei personalități.

Aceste modele au dus la conturarea diverselor *perspective de abordare a personalității*.

Dintre ele, menționăm perspectivele:

- *atomistă (asociaționistă)* – vizează descompunerea personalității în elementele sale componente, până la elementul primar, fundamental al acesteia, analiza separată a elementelor;
- *structurală* – consideră personalitatea ca întreg, ca o structură globală și unitară, rezultată prin interacțiunea elementelor componente și, totodată, dinamică;
- *sistemică* – interpretarea personalității ca sistem;
- *psihosocială* – interpretează personalitatea în context situațional concret, relațional și grupal.

Psihologia științifică contemporană interpretează personalitatea din *perspectiva structural-sistemică*, depășindu-se astfel limitele perspectivelor descriptivist-atomare și, în același timp, luându-se în considerare întregul univers relațional al persoanei: cel intrapsihic și cel situațional concret, specific.

- Într-un *sens larg*, personalitatea reprezintă ansamblul tuturor fenomenelor psihice;
- Într-un *sens restrâns*, personalitatea este un ansamblu de însușiri / trăsături psihice.

Înțelegerea deplină a personalității necesită o viziune în același timp structurală și sistemică asupra alcătuirii și funcționalității ei, o abordare din perspectiva ciberneticii, a teoriei generale a sistemelor și a teoriei informației.

Dintre proprietățile generale ale structurilor, respectiv a personalității ca macrostructură, menționăm: *consistența; mobilitatea (plasticitatea); gradul de dezvoltare; integrarea*.

Ca entitate reală, personalitatea conține toate atributele sistemului, ea fiind un sistem: *dinamic, semideschis, hipercomplex și probabilist*.

Din perspectivă structural-sistemică, putem defini într-un mod sintetic personalitatea ca o „*structură complexă implicând un ansamblu de structuri și funcționând sistemic*”.

Subsistemele (substructurile) personalității sunt: subsistemul dinamico-energetic (*temperamentul*); subsistemul instrumental-operațional (*aptitudinile*); subsistemul relațional-valoric și de autoreglaj (*caracterul*). De asemenea, în cadrul aptitudinilor vom aborda *inteligenta* și *creativitatea*.

TEMA III: TEMPERAMENTUL – SUBSISTEMUL DINAMICO-ENERGETIC AL PERSONALITĂȚII

Introducere:

La nivelul personalității umane distingem două laturi generale. Prima se referă la conținutul acesteia: o persoană face un anumit lucru, îndeplinește o anumită activitate - întotdeauna există un *conținut* al muncii. Dar există și o *formă* în care acest conținut se realizează de către un individ: mai rapid sau mai lent, mai organizat sau mai puțin organizat, cu un consum de energie mai mare sau mai mic. Temperamentul se referă la *forma* îndeplinirii unei acțiuni. Forma sau dinamica oricărei acțiuni caracterizează o anumită persoană, și acest fapt a fost observat încă din antichitate.

Obective:

- Operarea distincției între latura de formă și cea de conținut a personalității.
- Identificarea indicatorilor psihocomportamentali ai temperamentului.
- Evidențierea tipului de relație dintre temperament și tipul de activitate nervoasă superioară.
- Cunoașterea diverselor tipologii temperamentale, a corespondențelor dintre ele, și valoarea aplicabilității lor în diverse domenii.

Concepte – cheie:

Temperament

Comportament

Conduită

Forța sistemului nervos

Mobilitatea sistemului nervos

Extraversiune

Introversiune

Prezentarea temei:

1. Definiție și caracterizare generală:

Temperamentul se definește ca *ansamblul însușirilor dinamico-energetice ale personalității*.

Temperamentul reprezintă modul în care variabilele bioconstituționale și bioenergetice se *psihizează* (adică, se implică în organizarea și desfășurarea proceselor psihice – percepție, memorie, gândire, afectivitate) și se reflectă în comportament.

Indicatorii psiho-comportamentali ai temperamentului sunt: *impresionabilitatea; impulsivitatea; ritmul* reacțiilor și trăirilor psihice; *tempoul* modificărilor neuropsihice temperamentale; *expresivitatea psihică*.

Temperamentul este *pecetea și dimensiunea* dinamico-energetică a oricărei unități psihocomportamentale. El se manifestă în orice situație, în orice împrejurare, fiind observabil încă din copilărie.

Între tipul de *activitate nervoasă superioară* – definit prin *intensitatea, echilibrul și mobilitatea* proceselor centrale de *excitație și inhibiție* – și *temperament* există o relație directă și strânsă. Tipul de activitate nervoasă superioară formează baza neurofuncțională a temperamentului. Dacă tipul de a.n.s. determină categoria de temperament, dezvoltarea psihică condiționează modul concret în care se configurează acest temperament. Dacă însușirile dinamico-energetice ca atare sunt *înnăscute*, determinate genetic, integrarea lor în plan psihocomportamental (adică în dinamica proceselor psihice și a actelor motorii) se realizează în *ontogeneză*. Întrucât, însă, însușirile bioenergetice se imprimă ca atare pe tabloul comportamental, ce se elaborează stadial în cursul vieții individului, *structura temperamentală* și, respectiv, tipul temperamental este înnăscut reprezentând astfel, alături de *predispoziții*, „elementul” ereditar în organizarea internă a personalității.

Natura psihică a temperamentului este *afectivo-reactivă*, temperamentul fiind fundamentul emoțional al personalității.

Locul temperamentului în cadrul personalității: în structura de ansamblu a personalității, temperamentul este latura *de formă* („stilistică”), și nu latura de conținut

(internă); el nu are o semnificație axiologică (nu există temperamente bune sau rele), ci ne arată doar cum se exteriorizează și se manifestă o persoană într-o situație concretă (sub aspectul indicatorilor psihocomportamentali). El influențează personalitatea, nuanțează modul de manifestare a celorlalte laturi ale personalității, dar nu determină conținutul vieții psihice, nu generează prin sine însuși nici conținuturi psihice nici performanțe, ci reprezintă modul de a fi, stilul comportamental. În principiu, tipurile temperamentale sunt *echipotențiale*: pe fondul unor scheme temperamentale diferite, în ontogeneză profiluri de personalitate asemănătoare din punct de vedere aptitudinal și caracterial și invers, pe fondul aceleiași scheme temperamentale se elaborează profiluri de personalitate diferite.

Rolul temperamentului în ansamblul personalității. Temperamentul nu este o variabilă neutră din punct de vedere *adaptativ*: structura temperamentală este o interfață între persoană și lume, și are rol mediator între intensitatea, durata și semnificația influențelor externe și efectele în sfera psihocomportamentală. Trăsăturile temperamentale au rol important în sfera *relațiilor interpersonale* (atracție – respingere, simpatie – antipatie).

2. Tipologii temperamentale:

Criteriile de clasificare a temperamentelor pot fi împărțite în mai multe categorii: a) criterii morfologice sau bioconstituționale; b) criterii psihofiziologice; c) criterii psihologice; d) criterii psihosociologice; e) criterii clinice.

A. Tipologii morfologice sau bioconstituționale:

Clasice:

- *Hippocrate* a delimitat *tipul corporal fizic* și *tipul apoplectic*.

Contemporane:

- *E. Kretschmer* stabilește trei tipuri principale: 1) *picnic* – *ciclotim*; 2) *leptosom* (sau *astenic*) – *schizotim*; 3) *atletic* – *vâscos* și un tip accesoriu (mai puțin individualizat): *tipul displastic*. Prin combinația tipurilor *picnic* și *leptosom* rezultă șase tipuri temperamentale: trei *ciclotimice* (1. *hipomaniac*; 2. *sintonic*; 3. *greoi*) și trei *schizotimice* (1. *hiperestezic*; 2. *schizotimic*; 3. *anestezic*).
- *Biotipologia italiană*:
(a). *C. Lombroso, G. Viola*. Biotipurile reprezintă în sine faze într-o singură dimensiune, fiind: *unimodale, bimodale* și *trimodale*; rezultă următoarele tipuri: 1. *normosplahnicii*; 2. *microsplahnicii*; 3. *microsplahnicii*.

(b) *N. Pende* adaugă la criteriul morfologic pe cel fiziologic, delimitând patru tipuri biopsihice: *longilin stenic*; 2. *longilin astenic*; 3. *brevilin stenic*; 4. *brevilin astenic*.

- *Biotipologia franceză: Sigaud* stabilește patru biotipuri (1. tipul respirator; 2. tipul digestiv; 3. tipul muscular; 4. tipul cerebral).
- *Biotipologia americană: Sheldon*, după gradul de dezvoltare a celor trei foițe embrionare – *endoderm*, *mezoderm* și *ectoderm*, stabilește trei biotipuri – *endomorf*, *mezomorf* și respectiv, *ectomorf*, generând trei temperamente – *visceroton*, *somatoton* și respectiv, *cerebroton*.

B. Tipologii psihofiziologice:

- *I.P. Pavlov* studiind tipul de a.n.s. în funcție de cele 3 însușiri (intensitate, echilibru, mobilitate) ale proceselor nervoase fundamentale (excitația și inhibiția) a stabilit corespondența dintre tipul de sistem nervos și temperament: *a.* tipul *puternic, echilibrat, mobil* – generează temperamentul *sangvinic*; *b.* tipul *puternic, echilibrat, inert* – generează temperamentul *flegmatic*; *c.* tipul *puternic neechilibrat, excitabil* – generează temperamentul *coleric*; *d.* tipul *slab* – generează temperamentul *melancolic*. În funcție de raportul dintre cele două sisteme de semnalizare (senzorial și logic), Pavlov stabilește 3 tipuri: *special – artistic, special – gânditor* și *intermediar*.
- *D. Nebîlițin* a introdus o a patra dimensiune (însușire) a tipului de sistem nervos și anume, *dinamismul* proceselor nervoase.
- *Gheorghe Zapan* (1984) a adăugat la cele trei însușiri ale sistemului nervos stabilite de Pavlov, încă trei dimensiuni (indici) temperamentale – *persistența, tonusul afectiv, direcția* – în cadrul a patru subsisteme: *motor-general, afectiv, perceptiv-imaginativ, mental*. Rezultă patru tipuri temperamentale: *a) tipul activ; b) tipul afectiv; c) tipul artistic; d) tipul gânditor*.
- În funcție de *grupele sangvine*, *B. Montain* identifică 4 temperamente: *a.* grupei sangvine A îi corespunde *temperamentul armonic*; *b.* grupei sangvine O îi corespunde *temperamentul melodic*; *c.* grupei sangvine B îi corespunde *temperamentul ritmic*; *d.* grupei sangvine AB îi corespunde *temperamentul complex*.
- În funcție de *asimetria funcțională a emisferelor cerebrale*, *N. Hermann* a identificat 4 tipuri cerebrale funcționale, cărora le corespund 4 temperamente: 1. tipul *cortical – stâng*; 2. tipul *cortical drept*; 3. tipul *limbic stâng*; 4. tipul *limbic drept*.

C. Tipologii psihologice:

- *Freud* – pornind de la stadiile evoluției sexualității, a stabilit 5 tipuri de bază: *oral*, *anal*, *uretral*, *falic* și *genital*.
- *Jung* – în funcție de orientarea spre lume, identifică tipurile: *extravert* și *introvert*. Autorul indică patru compartimente diferite în care se pot manifesta extraversiunea sau introversiunea, și anume: *gândirea*, *afectivitatea*, *senzațiile* și *intuiția*. În funcție de compartimentul predominant se pot distinge în total opt tipuri, și anume: *gânditor-extravertit*; *gânditor-introvertit*; *sentimental-extravertit*; *sentimental-introvertit*; *senzitiv-extravertit*; *senzitiv-introvertit*; *intuitiv-extravertit*; *intuitiv-introvertit*.
- *H. Rorschach* – tot în funcție de orientarea spre lume, stabilește tipurile: *extratensiv*, *introtensiv* și *coartat (retractat)*.
- *Heymans și Wiersma* (tipologia olandeză), pornind de la ideea că temperamentele sunt determinate de 3 componente psihologice – emotivitate, activism, rezonanță -, prin combinația lor rezultă 8 temperamente: 1. *nervos*; 2. *sentimental*; 3. *coleric*; 4. *pasionat*; 5. *sangvinic*; 6. *flegmatic*; 7. *amorf*; 8. *apatic*.
- *R. Le Senne, G. Berger și A. Le Gall* (tipologia franceză) adaugă la tipologia olandeză încă 6 componente psihologice – lărgirea / îngustarea câmpului conștiinței, polaritatea, aviditatea, interesele senzoriale, tandrețea și pasiunea intelectuală -, rezultând un mare număr de tipuri particulare.

D. Tipologii psihosociologice:

- *Spranger, Allport și Vernon*: **a.** tipul *teoretic*; **b.** tipul *economic*; **c.** tipul *estetic*; **d.** tipul *social*; **e.** tipul *politic*; **f.** tipul *religios*.
- *K. Horney*: **a.** tipul *complezent (dependent)*; **b.** tipul *agresiv*; **c.** tipul *detașat*.
- *E. Fromm*: **a.** tipul *receptiv*; **b.** tipul *exploatare*; **c.** tipul *acumulativ*; **d.** tipul *productiv*.

E. Tipologii clinice (psihopatologice):

- *E. Kahn* distinge următoarele tipuri: **a.** tipul *nervos*; **b.** tipul *sensibil*; **c.** tipul *obsesiv*; **d.** tipul *exploziv*; **e.** tipul *hipertimic*; **f.** tipul *depresiv*; **g.** tipul *instabil*; **h.** tipul *amoral*; **i.** tipul *nestatornic*; **j.** tipul *impulsiv*; **k.** tipul *fantastic*; **l.** tipul *bizar*.
- *K. Schneider* delimitează tipurile: **a.** *hipertimic*; **b.** *depresiv*; **c.** *neliniștit*; **d.** *fanatic*; **e.** *isteroid (histrionic sau mitomaniac)*; **f.** *instabil*; **g.** *exploziv*; **h.** *apatic*; **i.** *abulic*; **j.** *astenic*.

TEMA IV: APTITUDINILE – SUBSISTEMUL INSTRUMENTAL-OPERAȚIONAL AL PERSONALITĂȚII. INTELIGENȚA ȘI CREATIVITATEA.

Introducere:

Aptitudinile reprezintă un ansamblu de însușiri psihice individuale, care se exprimă în calitatea rezultatelor activității. Domeniile de manifestare a aptitudinilor sunt foarte diferite, societatea luându-le în atenție târziu, o dată cu „explozia” profesiilor și cu demonstrarea importanței lor economice (selecția profesională). Problema majoră pe care o ridică aptitudinile în raport cu societatea, o reprezintă depistarea timpurie și educarea lor, iar „utilizarea” oamenilor ținând seama de aptitudinile lor indică gradul maturității unei societăți și a unui sistem de învățământ. Actual, aptitudinile condiționează eficiența umană și economică a unor societăți. Inteligența și creativitatea sunt componente esențiale ale personalității; deși cele două sunt încadrate subsistemului instrumental - aptitudinal, prin complexitatea lor ele reprezintă în sine alte două subsisteme: subsistemul rezolutiv – productiv al personalității (intelența) și subsistemul transformativ – constructiv (creativitatea).

Obiective:

- Delimitarea locului și rolului aptitudinilor în structura de ansamblu a personalității.
- Cunoașterea diferitelor tipuri de aptitudini și raportarea lor la diverse profesii.
- Înțelegerea implicațiilor privind corelația dintre inteligență și creativitate.
- Interpretarea adecvată a ceea ce reprezintă coeficientul de inteligență.

Concepte – cheie:

Aptitudine

Capacitate

Abilitate

Deprindere

Performanță

Talent

Geniu

Inteligență

Gândire

Empatie

Inteligență emoțională

Coeficient de inteligență

Creativitate

Personalitate creatoare

Prezentarea temei:

1. Caracterizarea generală a aptitudinilor:

Aptitudinile ne dau măsura gradului de organizare a sistemului personalității sub aspect adaptativ – instrumental concret. Ele răspund la întrebarea: „ce poate face și ce face efectiv un anumit individ în cadrul activității pe care o desfășoară?” și se leagă întotdeauna de performanță și eficiență, în dublul său înțeles: cantitativ și calitativ.

Aptitudinile reprezintă un complex de procese și însușiri psihice individuale, structurate într-un mod original, care permit efectuarea cu succes (cu rezultate peste medie) a anumitor tipuri de activități.

2. Structura psihologică a aptitudinilor:

Aptitudinea este o structură complexă, multidimensională, în care se articulează și se integrează diferite entități psihice, motorii și fizice, după o schemă și formulă în același timp comună mai multor indivizi și diferită de la un individ la altul, în funcție de nivelul de dezvoltare al componentelor de bază și modul de interacțiune și articulare a lor.

Aptitudinea cuprinde următoarele verigi: informațională, procesual-operatorie, executivă, dinamogenă și de autoîntărire, de reglare.

Structura aptitudinii are un caracter dinamic, astfel obiectivarea ei în cadrul aceleiași activități și la același individ are un caracter foarte variabil (în funcție de natura sarcinilor și a situațiilor, de vârstă etc.).

Din punct de vedere evolutiv, aptitudinea parcurge 3 stadii: de structurare și maturizare, de optimum funcțional și de regresie.

3. Raportul înnăscut – dobândit: Aptitudinea nu este nici înnăscută, nici determinată de mediu, ci se constituie în ontogeneză pe baza interacțiunii complexe, contradictorii dintre fondul ereditar și mediu.

Există diverse variante relaționale între ereditate și mediu (relații de interacțiune și compensare reciprocă).

În structura generală a unei aptitudini, din punct de vedere genetic există 3 tipuri de componente: preponderent ereditar, preponderent de mediu și care țin de interacțiunea ereditate – mediu.

4. *Criterii de evaluare a aptitudinilor:* a. după produs (noutate, originalitate, eficiență); b. după proces (viteza, durata, noutatea); c. după latura structural-funcțională (structurare internă, modul de relaționare internă și modul de relaționare cu: procesele psihice; cunoștințe, deprinderi și piceperi; sfera afectiv-motivațională; atitudinile; temperamentul).

5. *Clasificarea aptitudinilor:*

- După natura psihologică a elementelor componente, se diferențiază trei tipuri de aptitudini: aptitudini *senzoriale*; aptitudini *psihomotorii*; aptitudini *intelectuale*.
- După structura lor, după gradul lor de complexitate, aptitudinile se clasifică în: aptitudini *simple*, elementare și aptitudini *complexe*.
- În funcție de sfera de solicitare și implicare în cadrul activității, aptitudinile pot fi: *generale* și *speciale*. În funcție de *genul activității* în cadrul căreia se manifestă, aptitudinile speciale se subclasifică în aptitudini: *artistice*, *științifice*, *tehnice*, *sportive*, *manageriale*, *pedagogice*.

Nivelul cel mai înalt la care se poate realiza dezvoltarea în integrarea aptitudinilor speciale și a celor generale este cel al *talentului și geniului*.

6. *Conceptul de inteligență. Tipuri de inteligență.*

Există actual două mari *accepțiuni ale noțiunii de inteligență*:

(a) Inteligența – ca *sistem complex de operații*, ea fiind expresia organizării superioare a tuturor proceselor psihice;

(b) Inteligența – ca *aptitudine generală*: avem în vedere nu atât conținutul și structura ei psihologică, ci mai ales *finalitatea* ei (implicarea ei cu succes în numeroase și variate activități). Accepțiunea este însă limitată, deoarece există nu numai o *inteligență generală*, ci și *forme specializate de inteligență* (ce permit finalizarea cu succes a unui singur tip de activitate). În cadrul psihologiei contemporane, o atenție deosebită se acordă studiului *inteligenței emoționale* (ca una dintre formele specializate de inteligență) și *empatiei* (construct multidimensional al personalității și, totodată, componentă a inteligenței emoționale).

Empatia – capacitate specific umană – reprezintă transpunerea psihologică a Eului în psihologia altei persoane (capacitatea de a conștientiza, înțelege și evalua stările, gândurile și acțiunile celuilalt).

Empatia vizează două componente psihologice: a. cognitivă (capacitatea de a prelua punctul de vedere al celuilalt, modul lui de a gândi și de a-și realiza rolul social; transpunerea imaginativ-ideativă în sistemul de referință al celuilalt); b. afectivă (capacitatea de a prelua stările afective ale celuilalt; transpunerea în stările afective ale celuilalt).

Ipostazele empatiei sunt: a. fenomen psihic; b. proces psihic; c. produs psihic; d. însușire psihică; e. construct multidimensional de personalitate.

Funcțiile empatiei sunt multiple: a. cognitivă (de cunoaștere și înțelegere a celuilalt); b. predictivă (se anticipă posibilul comportament al celuilalt și a strategiei de comportament a celui ce empatizează); c. de comunicare (interpersonală); d. de contagiune afectivă (contaminarea stării celuilalt); e. performanțială (în calitate de însușire psihică, empatia permite realizarea cu succes a unei activități ce implică relații interpersonale).

Scopul empatiei îl constituie cunoașterea și ameliorarea relațiilor interpersonale, adaptarea socială a personalității.

Empatia nu este înnăscută, ci se constituie și se dezvoltă în cursul ontogenezei. Un aspect important îl reprezintă dezvoltarea acestei capacități (prin programe dirijate de antrenament empatic), mai ales la persoanele aflate frecvent în situații relaționale, pentru a atinge nivelul de “maturizare empatică” (nivelul evoluat al condiției primare de a empatiza).

7. Abordări teoretice privind inteligența:

- *Abordarea psihometrică*: centrată mai mult pe diagnoza inteligenței; definirea inteligenței ca o “sumă de abilități”; introducerea conceptului de coeficient de inteligență. Reprezentanți: A.Binet; Th. Simon; L. Terman; D. Wechsler.

- *Abordarea analitică factorială*. Problema care se pune, în cadrul acestor teorii, este dacă inteligența are o structură unitară, omogenă sau prezintă o compoziție multifactorială: a. Teoria bifactorială: C. Spearman; b. Teoria ierarhică: C. Burt și Ph. Vernon; c. Teoria multifactorială: L. Thurstone și J.P. Guilford.

- *Abordarea genetică*. Psihologia genetică depășește abordarea factorială, centrându-se pe problema genezei inteligenței (J. Piaget).

- *Abordarea sistemică*: R. Sternberg dezvoltă teoria triarhică a inteligenței, cu 3 subteorii: subteoria contextuală; subteoria componentială; subteoria „celor două fațete”.

8. Relația inteligență – personalitate: este descrisă de către psihologul francez A. Sarton prin următoarele caracteristici: precizia executării unei sarcini depinde de inteligență;

calitatea rezultatului depinde de personalitate; rapiditatea executării unei sarcini depinde de inteligență; efortul pentru finalizarea sarcinii depinde de personalitate; asocierea imaginilor sau ideilor depinde de inteligență; suplețea/rigiditatea asocierilor depinde de personalitate; nivelul de dezvoltare a inteligenței este o trăsătură intrinsecă inteligenței; tipul de sarcini și modul de utilizare al nivelului de inteligență este influențat de personalitate; dereglarea funcționării inteligenței se datorează tulburării (deteriorării) personalității; dezechilibrările dintre inteligență și personalitate determină regresia ambelor.

9. *Accepțiunile noțiunii de creativitate:*

Într-o accepțiune foarte largă, creativitatea constituie un fenomen general uman, forma cea mai înaltă a activității umane.

Privită dintr-o perspectivă specific psihologică, creativitatea apare în patru accepțiuni importante: 1. ca produs (se au în vedere: noutatea și originalitatea produsului; valoarea, utilitatea socială și aplicabilitatea vastă); 2. ca proces (vizează caracterul fazic, procesual al creativității, faptul că ea nu se produce instantaneu, ci necesită parcurgerea unor etape; G. Wallace stabilește patru etape ale procesului creator: pregătirea, incubarea, iluminarea, verificarea); 3. ca potențialitate general umană (creativitatea este o capacitate general umană; fiecare individ dispune de un potențial creativ, în grade și proporții diferite; se pune astfel problema stimulării potențialului creativ - activarea și valorificarea lui -; a fi creator înseamnă a-ți realiza maximal și în mod original potențialul propriu); 4. ca dimensiune complexă de personalitate (creativitatea integrează în sine întreaga personalitate și activitate psihică a individului, iar la rândul ei, se integrează organic în structura personalității, devenind astfel una din cele mai complexe dimensiuni ale personalității).

10. *Caracteristicile personalității creatoare:* fluiditate, flexibilitate, originalitate, elaborare, sensibilitate față de probleme, capacitate de redefinire (Guilford); sensibilitatea pentru probleme, receptivitate la orice, identificarea cu problemele altor oameni și culturi, variabilitatea ideilor, capacitate rapidă de adaptare la orice situație, originalitate (Lowenfeld); lipsa de îngâmfare, toleranța la situații ambigue, încrederea în propria activitate creatoare (C. Taylor).

11. *Factorii creativității:* a. psihologici: factorii intelectuali (inteligența și gândirea divergentă); factorii afectiv-motivaționali; factorii de personalitate (atitudinali, aptitudinali și temperamentalii); b. socioculturali; c. psihosociali; d. socioeducaționali.

Importantă este configurația factorilor, interacțiunea lor, putând stimula sau inhiba creativitatea.

Cu referire la *relația dintre creativitate și inteligență*, au existat concepții controversate (între cele două nu ar fi decât o corelație nesemnificativă, chiar o contradicție;

intelența ar fi un factor ordinar al creativității; intelența ar constitui singurul factor al creativității, cele două fiind identice). În realitate, pe de o parte, intelența nu este identică cu creativitatea, ci subordonată ei; pe de altă parte, deși creativitatea este mai mult decât intelență, nu se poate concepe o etapă a creativității în care intelența să nu fie prezentă, iar ceea ce e important în procesul creativ este modul de utilizare a intelenței și nu atât nivelul de intelență.

12. Forme ale creativității:

- creativitate individuală și de grup;
- creativitate științifică, tehnică și artistică.

TEMA V: CARACTERUL - SUBSISTEMUL RELAȚIONAL-VALORIC ȘI DE AUTOREGLAJ AL PERSONALITĂȚII

Introducere:

Caracterul conține trăsăturile esențiale ale personalității, definitorii pentru personalitate în sfera comportamentului social (apreciate în raport cu normele sociale și cu valorile societății în care trăiește individul). Omul are reacții numeroase și adesea contradictorii, dar dacă urmărim care din acestea sunt constante și esențiale, constatăm că ele se pot grupa în câteva atitudini de bază: atitudinea față de semenii, atitudinea față de societate, atitudinea față de profesie, atitudinea față de propria persoană.

Caracterul poate să se integreze, prin valori, deplin în societate sau poate prezenta abateri uneori majore, unele abateri făcând obiectul dezaprobării sociale.

În ansamblu, caracterul reflectă condiția educativă (sub raportul valorilor) și la rândul lui, va determina conduite selective tocmai datorită specificității lui. Bogăția și profunzimea trăsăturilor de caracter reprezintă un indicator major al valorii personalității.

Obiective:

- Cunoașterea componentelor structurale definitorii ale caracterului și locului acestuia în ansamblul personalității.
- Delimitarea profilului caracterial.
- Aprecierea relevanței modelelor caracteriale în plan teoretic și educațional.

Concepte – cheie:

Caracter

Atitudine

Opinie

Normă socială

Valoare

Atitudine – valoare

Trăsătura de caracter

Profil caracterial

Caracteropatie

Prezentarea temei:

1. Definiție și caracterizare generală:

Caracterul constituie latura de conținut a personalității.

Există două accepțiuni fundamentale ale noțiunii de „caracter”:

1. largă (extensivă) – caracterul este definit ca schemă logică de organizare a profilului psihosocial al personalității, considerat din perspectiva unor norme și criterii valorice. Astfel, caracterul include: concepția generală despre lume și viață a subiectului; sfera convingerilor și sentimentelor socio-morale; conținutul și scopurile activităților; conținutul aspirațiilor și idealurilor.

2. restrictivă – caracterul este definit ca un ansamblu încheiat de atitudini și trăsături care determină o modalitate relativ constantă de orientare și raportare a individului la cei din jur, la sine, la activitatea desfășurată la societate.

2. Structura psihologică a caracterului:

- *Atitudinile caracteriale:*

Atitudinea este poziția internă, specifică, pe care o are o persoană față de realitatea în care trăiește sau față de un grup de probleme ale acestei realități.

Deoarece caracterul este în esență un sistem de atitudini stabile în fața diverselor situații, el se exprimă prin diferite atitudini care sunt componentele lui.

Atitudinea este atât o manieră relațională, o modalitate internă de raportare la diverse laturi ale vieții sociale, la alții, la sine, la activitate, un fapt de conștiință, cât și o modalitate de manifestare în comportament, reacție comportamentală. Ea reprezintă un fel de dispoziție latentă a individului de a reacționa sau acționa într-un mod sau altul la stimulările mediului extern.

Atitudinea este o construcție psihică sintetică ce reunește elemente cognitive, afective și volitive. O atitudine trebuie să aibă un obiect – elementele cognitive – cu o rezonanță în subiect – elementele afective – și care ne impulsionează la acțiune – elementele volitive. Atitudinea apare, astfel, ca o structură psihică multidimensională. Ponderea celor trei componente (cognitivă, afectiv – motivațională și volitivă) în structura atitudinii poate fi foarte variabilă la nivel intraindividual și interindividual, conducând la diverse tipologii caracteriale.

Între atitudini pot exista următoarele tipuri de relații:

- relații de ierarhizare;
- relații de coordonare (de cooperare);

- relații de competitivitate și excludere reciprocă;
- relații de compensare.

Din punct de vedere funcțional, structura atitudinală cuprinde două „blocuri” (segmente):

(a) blocul de comandă / direcțional, care include structurile: cognitive, motivaționale și afective;

(b) blocul de execuție, care include operatorii de conectare, de activare, de declanșare și ai conexiunii inverse.

În funcție de obiectul de referință, atitudinile sunt clasificate în:

- atitudinea față de sine (imaginea de sine)
- atitudinea față de societate (atitudinea față de muncă; atitudinea față de diferite instituții; atitudinea față de structura și forma organizării psihice; atitudinea față de ceilalți).

Când atitudinile intră în concordanță cu normele sociale, ele devin valori; se elaborează sistemul atitudini-valori, ca notă distinctivă a personalității.

- *Trăsăturile caracteriale:*

Trăsăturile caracteriale exprimă notele specifice ale atitudinilor caracteriale.

Trăsătura caracterială reprezintă o structură psihică internă, care conferă constanța modului de comportare a unui individ în situații sociale semnificative pentru el.

Se evaluează numai printr-o operație de comparare a unei persoane cu altele.

Nu orice trăsătură comportamentală este și trăsătură caracterială, ci doar cea esențială, definitorie pentru om, coerentă cu toate celelalte, cu valoare morală, specifică și unică.

Trăsăturile caracteriale (la fel ca și atitudinale) apar în perechi polare, antagonice.

Au fost elaborate 3 modele caracteriale:

- modelul balanței caracteriale
- modelul cercurilor concentrice
- modelul piramidei caracteriale.

Trăsăturile caracteriale se formează și se individualizează prin interacțiunea elementelor cognitive, afectiv-motivaționale și volitive.

Clasificarea trăsăturilor caracteriale:

- (a) trăsături globale (care constituie profilul caracterial);
- (b) trăsături particulare (cognitive, afectiv - motivaționale, intersubiective, voliționale, morale).

Nota distinctivă a caracterului este devenirea lui: caracterul nu este înnăscut, ci dobândit; el este expresia istoriei personale a omului, este o a doua natură a omului.

Caracterul îndeplinește mai multe funcții în cadrul personalității, și anume: *funcția de relaționare, funcția orientativ-adaptativă, funcția de mediere și filtrare și funcția reglatorie*. El valorizează și valorifică maximal toate celelalte subsisteme ale personalității.

TEMA VI: RELAȚIILE DINTRE SUBSISTEMELE PERSONALITĂȚII.

EUL ÎN STRUCTURA PERSONALITĂȚII

Introducere:

Subsistemele personalității nu sunt separate, independente unele față de altele, ci interacționează unele cu altele, se organizează, se relaționează reciproc, se ierarhizează dând naștere unei structuri ce dispune de o arhitectonică specifică. Important, în existența concretă a individului, este nu atât prezența / absența uneia dintre aceste dimensiuni, nu atât gradul lor de dezvoltare, ci modul specific în care ele se structurează și relaționează, conducând în plan psihocomportamental la efecte diverse.

Eul reprezintă structura centrală a personalității, nivelul integrativ superior al acesteia, fiind zona în care se elaborează, se orientează și se reglează atitudinile, conduitele și activitățile prin care individul se raportează, în mod voluntar și conștient, la mediul său, la ceilalți și la sine însuși. În plan diacronic, dinamica Eului presupune formarea și evoluția sa succesivă, pe etape. În plan sincron ic dinamica Eului prezintă fluctuații conjuncturale, în funcție de zona realității sociale pe care Eul o structurează, oferindu-i semnificații derivate din configurația propriilor caracteristici.

Obiective:

- Identificarea tipurilor de relații dintre dimensiunile personalității și analiza specificului relațional.
- Operarea distincției dintre planul diacronic și cel sincron ic în dinamica Eului.
- Cunoașterea locului și rolului Eului în ansamblul personalității.

Concepte – cheie:

Eu

Conștiință

Conștiință reflexivă

Imagine de sine

Autocunoaștere

Prezentarea temei:

A. Între subsistemele personalității se disting, în general, patru tipuri de relații:

- a. *Relații de ierarhizare*, cu dominanța netă a caracterului asupra celorlalte laturi, și cu capacitatea caracterului de a le regla și valorifica maximal;
- b. *Relații de interinfluențare*, cu efecte pozitive / negative, de avantajare sau periclitare;
- c. *Relații de compensare*, astfel încât unitatea globală a personalității să nu fie afectată;
- d. *Relații de feed-back*, efectele produse de o latură în alta repercutându-se chiar asupra laturii care le-a generat.

Ca relații specifice avem în vedere:

1. *Relația temperament – caracter*: este o relație de influențare reciprocă, cu efecte de echilibrare asupra personalității sau, dimpotrivă, de dezechilibrare a acesteia. Temperamentul influențează caracterul prin faptul că: nuanțează (“colorează”) manifestările trăsăturilor caracteriale; predispune (și nu determină) caracterul spre anumite manifestări; poate facilita / inhiba dezvoltarea unor trăsături caracteriale. La rândul său, caracterul influențează (controlează, reglează) temperamentul prin: inhibarea anumitor trăsături temperamentale (mai ales pe cele care se asociază în plan comportamental cu efecte negative); mascarea sau compensarea temporară a însușirilor temperamentale ce determină efecte dezadaptative; valorizarea și valorificarea maximă a trăsăturilor temperamentale asociate în plan comportamental cu efecte pozitive. Caracterul trebuie să regleze temperamentul, dar nu în mod rigid (nu anihilându-l).

2. *Relația temperament – aptitudini*: este asemănătoare cu cea dintre temperament și caracter. Temperamentul poate facilita / inhiba dezvoltarea aptitudinilor; dificultățile în formarea aptitudinilor pot fi însă depășite prin antrenament sau compensare. Modificarea manifestărilor temperamentale poate conduce la modificarea aptitudinilor. Profesionalizarea temperamentelor se referă la posibilitatea adaptării temperamenelor la activitate.

3. *Relația aptitudini – atitudini (caracter)*: poate fi optimă, de concordanță, de compatibilitate, de compensare reciprocă (conducând la personalități armonice și eficiente) sau situându-se la polul opus (generând personalități dizarmonice și ineficiente). Caracterul: poate facilita / inhiba punerea în valoare a aptitudinilor; atunci când atitudinile caracteriale sunt adecvate aptitudinilor, influența este pozitivă. Criteriile după care se evaluează această relație sunt: nivelul, sensul și caracterul direct / indirect al interacțiunii.

4. *Relația inteligență – creativitate*: între inteligență și creativitate există interacțiuni reciproce, dinamica acestei interacțiuni explicând dinamica personalității. Inteligența este subordonată creativității; integrând nivelele comportamentale inferioare ei - folosind procesele psihice (inclusiv gândirea) – la rândul ei, se integrează nivelului comportamental cel mai înalt (creativitatea). Deși creativitatea este mai mult decât inteligență, nu se poate concepe o etapă a creativității în care inteligența să nu fie prezentă. Important este, însă, nu atât nivelul de inteligență în sine, cât modul de utilizare (steril /creativ) al inteligenței; cu cât nivelul de solicitare al inteligenței este mai mare, cu atât valoarea produsului original creat va fi mai mare; astfel, inteligența activă (optimală), este principalul mijloc prin care se exprimă creativitatea.

Creativitatea presupune, în afara inteligenței (factorul esențial), și alți factori. Când persoanele dispun de un nivel optimal al inteligenței, performanțele lor creative / noncreative se datorează factorilor non-cognitivi (afectiv-motivaționali și de personalitate).

B. Eul reprezintă nivelul integrativ cel mai înalt în cadrul sistemului de personalitate. Eul este nucleul central al personalității, care asigură integrarea dinamică și permanentă a informațiilor despre sine, despre ceilalți și despre lume, generând astfel sentimentul identității, continuității și unității propriei existențe.

Diversitatea definițiilor date Eului poate fi redusă – în funcție de elementele comune pe care le conțin, - la câteva criterii, și anume: a. locul și rolul Eului în structura personalității; b. proprietățile (particularitățile) Eului; c. componența și structura psihică a Eului.

Dincolo de diversitatea concepțiilor asupra naturii psihice a Eului, majoritatea lor au unele aspecte comune, și anume:

- Eul este un fapt de conștiință, însă nu orice fel de conștiință, ci o conștiință reflexivă (însoțită de gândire);
- în cazul Eului este vorba despre conștiința de sine;
- esențial pentru individ este intenționalitatea sa, orientarea finalistă, spre realizarea scopurilor.

Astfel, gândirea, reflexivitatea, intenționalitatea apar ca elemente primordiale ale Eului. În afara elementelor menționate, s-a evidențiat că Eul dispune și de un puternic suport afectiv-motivațional și atitudinal.

În cadrul personalității, Eul îndeplinește câteva funcții esențiale, și anume: funcția cognitivă; funcția de mediere și reglare; funcția motivațională.

Structurarea personalității la nivelul Eului se realizează în cursul ontogenezei, prin interacțiunea permanentă dintre conștiința despre lumea externă și conștiința de sine.

Din punct de vedere structural, Eul include 3 componente intercorelate și reciproc integrate: 1. *Eul corporal (fizic)*; 2. *Eul psihologic*; 3. *Eul social*.

În funcție de gradul de elaborare a celor 3 componente și de modul lor de articulare și integrare, se delimitează 4 profile de bază ale Eului: *profilul somatic*, *profilul spiritual*, *profilul social* și *profilul mixt*.

- *Relația Eu – Conștiință - Personalitate:*

G. Allport (1991), după ce definea Eul ca nucleu al personalității („regiunea caldă, centrală, strict personală a vieții, nucleul ființei noastre”) arată: *conștiința e mai largă decât Eul, personalitatea e mai largă decât conștiința, organismul e mai larg decât personalitatea*. Eul este, de fapt, un construct între conștiință și personalitate.

- *Eul și conștiința* se determină reciproc. Conștiința este infrastructura Eului, în timp ce Eul este suprastructura conștiinței; conștiința duce la apariția Eului, fiind premisă fundamentală, iar Eul ridică conștiința la un nivel superior de optimalitate și adaptabilitate. Eul depășește în cele din urmă conștiința.

- *Relația dintre Eu și personalitate* este asemănătoare celei dintre Eu și conștiință. Fără a fi identice, Eul și personalitatea nu sunt nici separate, ci într-o continuă interacțiune și interdependență. Dacă Eul este doar un fapt de conștiință individuală, personalitatea se extinde în mediu, interiorizându-și elementele sociale, profesionale.

„Personalitatea se cristalizează în jurul Eului, dar în structura sa în afară de Eu sunt cuprinse și alte elemente sufletești” (Constantin Rădulescu-Motru).

Eul și personalitatea sunt consubstanțiale, se formează și evoluează concomitent. Omul devine personalitate atunci când ajunge la conștiința de sine, deci când se formează ca Eu.

Între structura Eului și structura personalității există o simetrie perfectă, degradarea Eului ducând concomitent la degradarea personalității.

Valoarea teoretică a conceptului de Eu. Conceptul de „Eu” permite stabilirea unei baze contextuale și a unei perspective interpretative mult mai largi a personalității, pentru că:

- Eul conține personalitatea;
- Eul exprimă personalitatea.

Eul nu apare doar ca „nucleu” al personalității sau ca un simplu sistem central al ei, ci ca un adevărat sistem de valori.

TEMA VII: PROBLEME GENERALE ALE DEVENIRII ȘI MATURIZĂRII PERSONALITĂȚII. TIPURI DE PERSONALITATE.

Introducere:

Personalitatea nu este înnăscută; ea devine, se construiește în cursul ontogenezei, începând încă din primele zile ale copilăriei. Procesul devenirii personalității nu este permanent ascendent, uniform, continuu, cu efecte adaptative, ci și regresiv, neuniform, discontinuu, cu efecte dezadaptative (conduite marginale sau deviante). Cunoscând nivelul de dezvoltare al personalității și tipurile de personalitate, putem forma, evita, corecta sau optimiza anumite particularități psihologice, prin intervenții educative și terapeutice.

Obiective:

- Identificarea criteriilor devenirii personalității.
- Cunoașterea nivelurilor distincte de dezvoltare a personalității, a tipurilor majore de personalitate și a caracteristicilor lor definitorii.

Concepte – cheie:

Personalitate matură

Personalitate imatură

Personalitate accentuată

Personalitate destructurată

Personalitate optimală

Personalitate pozitivă

Personalitate interpersonală

Prezentarea temei:

Constituirea și maturizarea personalității implică atât aspectele structural – funcționale interne ale acesteia, cât și relația dintre structura internă și factorii externi.

Devenirea și maturizarea personalității implică o serie de aspecte ce trebuie luate în considerare. Ca și criterii esențiale, M. Zlate (2008) consideră următoarele: 1. devenirea conștientă de lume, de alții și de sine; 2. elaborarea unui sistem propriu de reprezentări, concepții, motive, scopuri, atitudini, convingeri în raport cu lumea și cu sine; 3. desfășurarea

unei activități utile și recunoscute social; 4. elaborarea, susținerea și argumentarea unor judecăți de valoare întemeiate; 5. crearea de valori sociale; 6. dobândirea unui profil psihomoral bine conturat, nobil, coerent; 7. formarea unei capacități de control și autocontrol adecvate; 8. integrarea armonioasă și utilă în colectivitate; 9. capacitatea individului de a se pune în valoare, de a se face recunoscut de alții; 10. considerarea ca model educațional pentru formarea altor personalități.

În funcție de diferențierea și specializarea interioară a componentelor personalității, K. Lewin stabilește 3 niveluri de dezvoltare a acesteia: a. nivelul structurilor primare (globale); b. nivelul structurilor semidezvoltate; c. nivelul structurilor dezvoltate.

În funcție de raportarea personalității (ca structură internă) la solicitările externe, distingem 4 tipuri majore de personalitate:

A. *Personalitate imatură psihosocial* – simplitatea structurilor, absența corelațiilor logice dintre componente, funcționalitate inefficientă, capacitate de adaptare redusă.

B. *Personalitate matură psihosocial* – complexitatea structurilor, funcționalitate eficientă. A fost amplu abordată în special de psihologia umanistă: A. Maslow, C. Rogers, G. Allport.

Allport identifică 6 *caracteristici ale personalității mature*: extensia simțului Eului; depășirea egocentrismului (raportarea caldă a Eului la ceilalți); securitatea emoțională (autoacceptarea); percepție realistă; obiectivarea Eului (autocunoaștere, intuiție, umor); o filosofie unificatoare a vieții (orientarea valorilor). La polul opus vom avea caracteristicile personalității imature.

Ca termeni echivalenți ai personalității mature vom considera termenii: normalitate, adaptare, sănătate mentală, autorealizare (A. Maslow), eficiență (personalitatea optimală; personalitatea pozitivă).

Personalitatea optimală (termen introdus de W. Coan în 1974) are următoarele caracteristici: 1. trebuința spre flexibilitate; 2. exigența Eului; 3. flexibilitatea relațiilor interpersonale; 4. flexibilitatea relațiilor dintre generații; 5. trebuința spre unitate, unificare.

Personalitatea pozitivă (termen introdus de reprezentanții psihologiei pozitive, după 1990) se caracterizează prin: bunăstare spirituală; capacitate de autoreglare; performanță.

C. Personalitatea accentuată – cea care prezintă caracteristici ce ies din comun (în sens pozitiv sau negativ) în raport cu media populației; se situează la limita dintre normal și patologic, cu tendința spre patologic; în condiții defavorabile de viață, predispune la manifestări patologice. Acest tip de personalitate a fost definit și amplu descris de către Karl Leonhard. El stabilește mai multe forme de personalitate accentuată, în funcție de accentuarea a 3 categorii de caracteristici:

1. prin accentuarea trăsăturilor caracteriale, rezultă tipurile de personalitate accentuată: hiperdemonstrativă; hiperexactă; hiperperseverentă; nestăpânită.
2. prin accentuarea trăsăturilor temperamentale, rezultă tipurile accentuate: hipertimic; distimic; labil; exaltat; anxios; emotiv.
3. prin accentuarea dimensiunilor globale ale personalității identifică tipurile accentuate: extravert și introvert.

Important este nu doar natura psihică a trăsăturilor accentuate, ci și numărul lor, combinarea lor și efectele acestor combinații (pozitive / negative), chiar una și aceeași combinație putând determina și efecte pozitive, și negative.

D. Personalitatea destructurată – incapacitatea de adaptare.

În funcție de diverse criterii, putem încadra în cele patru tipuri majore de personalitate, multe alte tipologii ale personalității.

Elaborând un *model sintetic – integrativ al personalității*, M. Zlate (2008) distinge mai multe „fațete” (laturi) ale personalității globale, și anume:

- a. personalitatea reală (așa cum este ea în realitate);*
- b. personalitatea autoevaluată (imaginea de sine);*
- c. personalitatea ideală (imaginea dorită);*
- d. personalitatea percepută (imaginea despre ceilalți);*
- e. personalitatea proiectată (imaginea pe care credem că o au ceilalți despre noi);*
- f. personalitatea manifestată (exteriorizată, obiectivată în comportament).*

Dacă personalitatea reală și cea manifestată sunt fațete obiective, celelalte reprezintă fațetele subiective ale personalității.

După modul de interacțiune al celor 6 fațete, se configurează 4 tipuri de personalitate:

- 1. tipul unitar și armonios dezvoltat* (coerența și concordanța tuturor fațetelor);
- 2. tipul instabil* (acțiunea independentă, necorelată, nesistematică a fațetelor);

3. *tipul dedublat* (cu o mare discordanță între fațete);

4. *tipul accentuat* (accentuarea uneia dintre fațete, subordonarea sau chiar anularea celorlalte).

Toate aceste tipuri pot fi încadrate, în mod corespunzător, în cele 4 tipuri majore de personalitate.

Psihosociologul *R. F. Bales* a introdus conceptul de *personalitate interpersonală*, evidențiind astfel nivelul interpersonal al personalității (prin raportarea personalității la situație), ca nivel funcțional al acesteia.

Personalitatea interpersonală:

- reprezintă personalitatea individului așa cum este ea percepută și evaluată de ceilalți membri ai grupului. Ea se relevă acestora, generând, astfel, comportamentul interpersonal concret.
- evidențiază rolurile de grup: comportamentul persoanei în cadrul grupului din care face parte, în funcție de expectațiile membrilor grupului.
- reflectă doar o parte (fațetă) a personalității, și nu personalitatea globală.

Cercetările lui Bales au arătat că în cadrul interacțiunii dintre membrii unui grup, aceștia se specializează pe două domenii: domeniul tehnic al sarcinii și domeniul socio – afectiv.

Plecând de la cadrul său conceptual – teoretic, Bales a elaborat și o tehnică de determinare a personalității interpersonale. Autorul (și colaboratorii) construiește acest instrument plecând de la modelul spațial tridimensional al personalității interpersonale, ce cuprinde 3 dimensiuni polare (ca tendințe comportamentale în cadrul grupului): dominare – supunere; pozitive (sociabilitate) – negative (izolare); conservatorism – radicalism. Din combinarea celor șase caracteristici rezultă 27 de tipuri de personalitate interpersonală, cu orientări valorice diferite.

În funcție de cele 3 dimensiuni, Bales construiește 3 forme de chestionare privind evaluarea personalității interpersonale: forma „A” (de diagnostic); formele „B” și „C” (de control, de validare). Ulterior, teoria și tehnica lui Bales au fost revizuite și îmbunătățite.

Tipurile de personalitate (incluzând și pe cele descrise în cadrul temelor anterioare) sunt, totodată, și tipuri de Eu.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Adler, A. (2013). *Înțelegerea vieții*. București: Trei.
- Adler, A. (2010). *Sensul vieții*. București: Univers Enciclopedic.
- Alexandrescu, I. (1988). *Persoană, personalitate, personaj*. Iași: Junimea.
- Allport, G. (1991). *Structura și dezvoltarea personalității*. București: Didactică și Pedagogică.
- Aniței, M., Chraif, M., Burtăverde, V., & Mihăilă, T. (2016). *Tratat de psihologia personalității*. București: Trei.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., & Bem, D. J. (2002). *Introducere în psihologie*. Ediția a XI-a. București: Tehnică.
- Birch, A., & Hayward, S.(1999). *Diferențe interindividuale*. București: Tehnică.
- Brody, N. (1992). *Intelligence*. San Diego: Acad. Press.
- Cianciolo, A., T., & Sternberg, R., J. (2012). *Inteligența – Scurt istoric*. București: Trei.
- Clonninger, S. (1993), *Theory of Personality*. New Jersey: Prentice Hall.
- Crețu, R. Z. (2005). *Evaluarea personalității*. Iași: Polirom.
- Ewen, R. B. (2012). *Introducere în teoriile personalității*. București: Trei.
- Goleman, D. (2018). *Inteligența emoțională*. Ediția a IV-a. București: Curtea Veche.
- Golu, M. (2009). *Fundamentele psihologiei*. Vol. II (Secțiunea a III-a). București: Fundației România de Mâine.
- Golu, M. (1993). *Dinamica personalității*. București: Geneze.
- Hedges, P. (2006). *Personalitate și temperament*. București: Humanitas.
- Huber, W. (1992). *Introduction à la psychologie de la personnalité*. Bruxelles: Mardaga.
- Iluț, P. (2001). *Sinele și cunoașterea lui*. Iași: Polirom.
- Jacobi, J. (2012). *Psihologia lui C.G. Jung*. București: Trei.
- Jung, C. G. (2004). *Opere complete*. Vol.6. *Tipuri psihologice*. București: Trei.
- Macsinga, I. E. (2000). *Psihologia diferențială a personalității*. Timișoara: Tipografia Universității de Vest.
- Marcus, S. (1997). *Empatie și personalitate*. București: Atos.
- Maslow, A. H. (2009). *Motivație și personalitate – Cele 7 trepte ale piramidei motivației umane*. Ediția a III-a. București: Trei.

- Mattheus, G., Deary, I. J., Whiteman, & Martha C. (2005). *Psihologia personalității – Trăsături, cauze, consecințe*. Iași: Polirom.
- Pervin, L. A., & John, O. P. (Eds.) (1999). *Handbook of personality: Theory and research*. New York, London: Guilford Press.
- Piaget, J. (2009). *Psihologia inteligenței*. București: Cartier.
- Popescu, G. F. (2010). *Introducere în Psihologia creativității*. București: Fundației România de Mâine.
- Roco, M. (2004). *Creativitate și inteligență emoțională*. Iași: Polirom.
- Stoetzel, I. (1963). *La psychologie sociale*. Paris: Flammarion.
- Țuțu, Mihaela, Corina (2008). *Psihologia personalității*. București: Fundației România de Mâine.
- Zlate, M. (2008). *Eul și personalitatea*. București: Trei.